

“ÇOKLU MODERNLİKLER PERSPEKTİFİ” ve TOPLUMSAL KURAMLAR

The Perspectives of Multiple Modernities and Social Theories

*İbrahim KAYA**

Abstract

This article analyses multiple modernities, which is an important subject-matter of social science in the current era. In order to argue for the perspective of multiple modernities, the counter theories on modernity are considered in a critical way. Firstly, by examining modernization and neo-modernization theories, that are in conflict with the perspective of multiple modernities, an alternative argument is developed: modernity is not necessarily identical with the West. Secondly, the idea of the clash of civilizations, which is received important attentions, is questioned by understanding modernity as an actor between civilizations. Finally, for a Sociology of multiple modernities some essential themes are outlined on which social scientists should work.

Keywords: Clash of civilizations, End of history, Modernity, Modernization theory, Multiple modernities.

Özet

Bu makale, son zamanlarda sosyal bilimin önemli çalışma konularından olan çoklu modernlikleri ele almaktadır. Çoklu modernlikler perspektifinin inandırıcılığını tartışmak için, modernlik üzerine olan karşıt kuramlar eleştirel anlamda değerlendirilmektedir. Öncelikle, çoklu modernlikler perspektifine karşıt olan modernleşme ve neo-modernleşme kuramları eleştirel yoldan incelenerek, modernliğin zorunlu olarak Batı ile eş anlamlı olmadığı tartışılmaktadır. İkinci olarak, son dönemlerde dikkatleri üzerinde toplayan medeniyetler çatışması yaklaşımı sorgulanarak modernliğin medeniyetler arasında bir aktör olduğu vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, birçoklu modernlikler sosyolojisi için üzerinde çalışılması gereken bazı temel konular önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çoklu modernlikler, Medeniyetler çatışması, Modernleşme teorisi, Modernlik, Tarihin sonu.

* Yard. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Giriş

“Çoklu modernlikler” konusu, yeni formuyla, sosyal bilimlerde merkezi bir konuma yükselmektedir. Bu yükseliş, sosyal bilimlerin öncelikli ilgisinin toplumların gelenekten modernliğe dönüşümü üstüne odaklanmaktan çıktığı bir döneme rastlamaktadır. Daha çok, son dönemlerde, sosyal bilim, farklı teorisyenlerce postmodernlik, geç modernlik, yüksek modernlik, ikinci modernlik, “akışkan” – sıvı – modernlik gibi kavramlarla tanımlanmaya çalışılan modernliğin yeni bir dönemi ile ilgilenmektedir. Bu gelişmede, bir öge modernliğin kuramsallaştırılması açısından merkezi konum üstlenmiş bulunmaktadır: bir modernlik nosyonu küre üzerinde çok hızlı biçimde yayılmaktadır. Modernliğin eleştirisi ya da yeni modernlik üstüne bir perspektif olarak postmodernizm, birçok gözlemcinin modernliğin bugününe ilişkin yeni bir ilgi geliştirmelerine neden olmuştur.¹ Çoklu modernliklerle ilgili tartışma, modernliğe ilişkin yeni kuramsal gelişmelere bir duyarlılık ve katkı olarak anlaşılabilir.

Son zamanlarda, modernliklerin çoğulluğuyla ilgilenen önemli çalışmalar ortaya konmuştur (Bkz. Arnason, 1997, 1993; Eisenstadt, 1996; Wagner, 2000, 1999a, 1999b; Kaya, 2004a, 2004b). Modernliğin koşulları altındaki son dönem olayları sadece postmodernistler ile modernliğin savunucuları arasındaki tartışmalara yön vermekle kalmayıp, aynı zamanda bazı eleştirel gözlemciler için çağdaş sosyal dünyanın açıklanmasında çoklu modernlikler kavramının değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Çoklu modernlikler üzerine olan tartışma, bilgi sosyolojisinin gösterebileceği gibi, sosyal alanı ciddi olarak ele almayan bir entelektüel ürün değil, fakat daha çok sosyal dünyanın gerçeklikleri üstüne bir yansımadır.

Son dönemlerde Tarihsel Sosyoloji, sosyo-politik ve kuramsal gelişmelerden olumsuz yönde etkilenmiştir. 1950 ve 1960’larda modernleşme kuramı, işlevsel zorunlulukların ve toplumsal yarışmaların sosyal biçimleri aynılaştıracağını varsaymıştı. Günümüzde de, küreselleşme ve neo-liberalizm bağlamında, neo-modernleşme kuramı sosyal biçimlerin zorunlu bütünleşmesini öngörerek önceki modernleşme kuramıyla hemfikirdir. Eğer bu yaklaşım kabullenilirse, *karşılaştırma* gereksiz bir uğraşı olacaktır: modernlik eğer farklı sosyo-politik biçimleri aynı noktada buluşturacaksa onların karşılaştırılmasına gerek kalmayacaktır. Bu perspektife eleştirel yanıtlar modernliği kuramsallaştıran yeni girişimlerle son bir kaç yıldır verilmektedir. Bu kuramsal

¹ Modernliği destekleyen veya eleştiren sosyal teorilerin son bir kaç on yıldaki gelişiminde post-modernizmin oynadığı rol yadsınamaz.

girişimler, karşılaştırmalı toplumsal perspektifi tekrar gündeme getirerek “çoklu modernlikler”i analiz etme hedefindedirler. Medeniyet analizini tekrar gündeme getirerek ya da farklı sosyo-politik bağlamlardaki modernlik taşıyıcılarına vurgu yaparak, çoklu modernlikler üzerine çalışan toplum bilimciler, karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji tartışmasını yeniden başlatmaktadır. Bu teorisyenler, kuşkusuz, Avrupa-merkezci modernlik kuramlarına yanıtlanması gereken ciddi sorular dayatmaktadır; çoklu modernlikler perspektifinin sosyal dünyayı anlamada ikna edici bir yaklaşım olduğu gösterildiği zaman, modernliğin bir Avrupa projesi olduğunu savunmak zor bir iş olmalıdır. Bu tartışmaların avantajları olmasına rağmen yüzleşilmesi gereken kaçınılmaz problemler söz konusudur. Bu yaklaşımlarda özellikle göze çarpan zayıflık, modernliği kavramsallaştırmada görülmelidir.

Bununla söylemek istediğim şudur: çoklu modernlikler kavramı için yapılan tartışmaya ne tür bir modernlik kuramının ışık tutacağı sorusu yanıtlanmalıdır. Bir modernlik kuramı çoklu modernlikler perspektifini savunulabilir kılabilecek donanımları sağlayabilmelidir. Modernliği *açık uçlu bir ufuk* olarak kavramsallaştırmamız gerekmektedir ve bu hedef için çoklu modernlikler perspektifi modernlikle ilgili belirgin kuramlarla arasındaki ilişkiyi netleştirmelidir. Başka bir deyişle, “çoklu modernlikler sosyolojisi”, modernlik üstüne olan diğer kuramlardan hangi noktalarda ayrılmaktadır sorusunun yanıtlanması gerekmektedir. Dolayısıyla, bu makalede çoklu modernlikler perspektifi için gerekli olan kuramsal bir tartışma yapılacaktır ve bu tartışma sosyolojik geleneğin içinde yer alan modernlik kuramlarını eleştirel anlamda değerlendirecektir. Öncelikle, klasik modernleşme ve neo-modernleşme kuramları ele alınacaktır. Daha sonraki bölümde, son dönemlerde önemli tartışmalara yol açan Huntington’un medeniyetler çatışması yaklaşımı eleştirel yoldan irdelenecektir. Sonuç olarak yapılmış olan eleştiriler ışığında birçoklu modernlikler sosyolojisi için belirli önerilerde bulunulacaktır.

Modernleşme ve Neo-modernleşme Kuramları

Çoklu modernlikler perspektifinin kuramsal açıdan ilk karşıtı, 1950’li yıllarda “popülerlik” kazanan modernleşme kuramıdır. Başka bir deyişle, çoklu modernlikler perspektifi, öncelikle, modernleşme kuramı tarafından geliştirilmiş olan “convergence”, -yaklaşma – tezine karşı tartışmaktadır. Her şeyden önce, çoklu modernlikler perspektifi, iki açıdan, modernliğin nihai entegrasyona yönelik bir yeknesak gelişme olarak okunmaması gerektiğini gösterebilmelidir. Modernlik, tanımlamalara ve yorumlamalara açık bir fenomen olarak analiz

edilmeli ve bu fenomenin koşulları altında çatışmaların ve gerilimlerin sürekli merkezde olduğu vurgulanmalıdır. Bu yaklaşım, toplumu entegre olmuş işlevsel bir sistem olarak anlayan klasik modernleşme kuramıyla (Parsons, 1971) bir kopuşu ifade etmektedir. Modernlik, bir toplumu bütünleştirmede ya da entegre etmede başarısız görüldüğü zaman, modernliğin koşulları altında dünya toplumlarının evrenselleşmesi reddedilmek durumundadır. Bu nedenle, modernlik koşulsuz ve tüm yönleriyle evrenselleşmeye yönelik bir gelişme olarak anlaşılmamalıdır. Modernlik bir toplum içindeki aktörler arasındaki çatışma ve gerilimleri sona erdirmemektedir ve dolayısıyla toplumlar ve medeniyetler arasındaki çatışma ve tansiyonları da sonlandırmamaktadır. Tarihin sona ermesine izin vermeyen farklı hatta çatışan modernlik yorumlarının varlığı tartışılabilir. Çoklu modernlikler kavramının ayrıntılı biçimde anlaşılabilmesi için, bir toplumun kendi içindeki entegrasyonu ve dünya toplumlarının evrenselleşmesi reddedilmelidir.

Bu tartışmayı yaparken, modernliği insan toplumlarının entegre edici bir gücü olarak değil, fakat daha ziyade gerilim yüklü ilişkiler üreten bir insanlık durumu olarak anlamaktayım. Başka bir deyişle, modernliğin koşulları altında karşıt hayat projeleri birbirleriyle çatışmaktadırlar, örneğin, özerk bireyin liberal Batı yorumuna karşı cemaat üstüne İslami vurgu. Evrimci modernleşme kuramının içinde yer alan teorisyenler ise toplumsal değişimi açıklamada kullandıkları metodun tüm toplumlara uygulanabileceğini iddia etmektedirler. Batılı olmayan toplumların modernleşmesi konusunda iyimser olan modernleşme kuramı, Batı modernlik modelinin dünyanın tüm toplumlarına “iyi hayatın modelini” sunduğunu düşünmektedir. Bu nedenledir ki Batılı olmayan toplumlardaki modernleşme deneyimleri basitçe Batılılaşma olarak anlaşılmıştır (Eisenstadt, 1973). Evrimci modernleşme kuramı, toplumsal değişimi toplumu dengede tutan başat değerler sistemi ile açıklama eğilimindedir (Bkz. Nisbet, 1969). Ancak, toplumun hedefleri konusundaki anlaşmazlıklar toplumsal değişimin yönünü belirlemedeki özgül dinamiklerdir. Bu nedenle, genel olarak, klasik toplum kuramlarının ana sorusu olan farklılaşmış bir toplum nasıl bir bütün olarak bir arada tutulmaktadır sorusu artık toplumsal analizlerin başlangıç noktasını oluşturmamalıdır. Batılı olmayan toplumlardaki modernleşme deneyimleri daha çok çatışmacı ve gerilim yüklü ilişkiler tarafından şekillenmektedirler (Kaya, 2004a). Kültürel değerler ya da değerler sistemi toplumu bir arada tutan elementler olarak görülemez. Bu nedenle, toplumun kaynaşmışlığı, bütünselliği ve entegrasyonu gereğinden fazla vurgulanmamalıdır. Dolayısıyla sosyal yapıyı entegre olmuş işlevsel sistem olarak anlayan entegre kuramı işlememektedir.

Batı'nın yükselişi, bütünleşme tezinin sanılarının aksine, karşıtlıkları ve farklılıkları radikalleştirmiştir. Farklı modernlikler bir anlamda Batı'ya karşı bir denge oluşturmak için varlık kazanmışlardır. Örneğin, Japon modernliği bazı önemli Batılı teorisyenlerden ilgi görmüştür (Arnason, 1997; Eisenstadt, 1996), çünkü Japonya ekonomik güç ilişkilerinde Batı ile yarışabilmektedir. Fakat aynı zamanda, Rus deneyimi “azılı öteki”ydi veya karşıt modernlikti ki uzun süreli soğuk savaş yaratmıştı (Arnason, 1993). Ancak, bu farklı modernlik deneyimleri kavramsal olarak ele alınmamışlardır. Son dönem sosyal teorisi sorunsallaştırılmalıdır, çünkü önemli oranda farklı modernliklerin analizinde geçersizdir. Diğer modernlik deneyimlerinde Batı modernliğinin kopyalanmasından çok imgeleyici süreçlerin olduğu vurgulanmalıdır.

1940'larda ortaya çıkmış ve 1990'larda yeniden gündeme gelmiş olan modernleşme kuramı modernleşmeyi Batılılaştırıcı ve homojenleştirici süreç olarak kavramsallaştırmaktadır: modernleşme toplumları birbirlerine yakınlaştırmaktadır; başka bir deyişle dünya küresel bir köye dönüşmektedir (Roxborough, 1979). Ancak, modernleşme kuramı, kuramsal temelini Batı Avrupa ve Kuzey Amerika deneyimleri üzerine konsantre olarak inşa ettiği için, özgül tarihsel deneyimleri açıklayamamaktadır (Bkz. Nisbet, 1969). Modernleşme teorisyenleri modernlik ve geleneği radikal zıtlıklar olarak gördükleri için onlara göre, Doğu'da daima bir şeyler yanlışti.² Batı sosyal dünya modelinin kopyalanması Doğu'nun iyi hayata üye olması için tek olası araç olarak görülmüştü. Bu kuramın Doğu'yu anlamada başarısız olduğu anlaşılmıştır.³ Ancak, 1990'larda bu kuram kendini tekrar gündeme getirdi; bu defa “düşünümsel” modernleşme, küreselleşme, modernliğin sonuçları v.b yaklaşımlar adı altında ortaya çıktı. Kullanılan dil hala aynı: “modernlik bir Batı projesidir” (Giddens, 1991: 174); “modernleşme modelleri batılı modellerdir” (Turner, 1999: 4); “tarihin sonu batı liberal demokrasisinin hükümetin son formu olarak evrenselleşmesidir” (Fukuyama, 1989: 4). Bu yaklaşımlar kaçınılmaz biçimde yanılmaktadırlar çünkü onlar bütünleşme tezi için tartışılırken “ayrışıklık” – divergence – kendisini ele alınması gereken konu olarak dayatmaktadır. Bu nedenle, küreselleşme veya Batılılaşma kavramlarından çok modernliklerin çoğulluğuna işaret eden yaklaşım daha inandırıcı olmaktadır.

² Modernleşme kuramı modern ve geleneksel toplumları istikrarlı ve entegre toplumlar olarak kavramsallaştırırken, modernleşen toplumlardaki gelenek ile modernlik arasındaki ilişkilerin sıklıkla kaçınılmaz bir istikrarsızlık yarattığını vurgulamıştır. Örneğin, bkz. Huntington, 1968.

³ Örneğin, Eisenstadt'ın yapısal-işlevselcilik yaklaşımı üstüne kurulmuş olan modernleşme kuramından medeniyetsel analize kaymasını modernleşme kuramının başarısızlığına kanıt diye anlayabiliriz.

Batı-merkezci modernleşme kuramının aksine modernlik ile Batı arasında bir eşlik ve denklik olmadığı analiz edilmelidir. Çoklu modernlikler perspektifi kuşkusuz modernliğin ilk Batı'da ortaya çıktığını kabul etmektedir ama Batı modernlik modelinin tüm dünyaya örnek teşkil edemediğini tartışmaktadır (Arnason, 2000; Kaya, 2004b). Sosyal bilim Batı'yı medeniyetler arasından "bir medeniyet" olarak anladığı zaman dünyanın Batı değerleri üstünde bütüncülleştirilme hedefinin emperyalist hedef olduğu anlaşılabilir. Bu nedendir ki Batı meşru karşı koyuşlarla yüzleşmiş ve yüzleşmektedir. Kuşku yok ki Doğu toplumlarında modernlik fikri Batı'dan ithal edilmiştir ancak medeniyetsel ve tarihsel bağlamlar modernliğin yeniden yorumunu zorunlu kılmış ve farklı modernlik deneyimleri ortaya çıkmıştır (Kaya, 2004b). Kısacası, çoklu modernlikler perspektifi zorunlu olarak bütünleşme ve aynılaşma tezlerine sahip olan modernleşme kuramına karşı farklı modernleşme patikalarının varlığını tartışarak modernliğin imgelemsel anlamlarının çoğul yorumlarını göstermek durumundadır. Böylelikle Batı-merkezci modernlik anlayışları sorunsallaştırılabilir.

Komünist bloğun çökmesi neo-modernleşme kuramlarının gelişmesine hız vermiştir ve bu kuramlar yöndeşme tezini tekrar vurgulamaktadırlar. Çoklu modernlikler perspektifi neo-modernleşme kuramları ile de hemfikir değildir. Özerk bireyi, modernliğin geleneğe olan karşıtlığını ve kültürün rasyonelleşmesini vurgulayan Beck, Giddens ve Lash'ın sosyal teorisi bir neo-modernleşme teorisidir (1994). Yeni bireyselleşmeyi ve küreselleşmeyi vurgulayan Beck, Giddens ve Lash'ın ve diğer bazılarının teorileri daha önceki modernleşme teorisiiyle gerçekten de bir sürekliliği ifade etmektedir.

Modernliğin sonuçları, risk toplumu ve düşünümsel modernleşme kavramları ile özetlenen neo-modernleşme kuramı aslında 1989 yılından sonra gündeme oturan küreselleşme ile doğrudan ilişkilidir. Francis Fukuyama'nın perspektifi neo-modernleşme kuramlarının uç bir örneği olarak değerlendirilebilir. Fukuyama'ya göre, Batı liberalizmi hayata ilişkin tüm derin çelişkileri çözmüş ve bu nedenle de çözümlenmesi için mücadele edilecek herhangi bir mesele kalmamıştır (1992). Bu yaklaşım kuşkusuz tartışmaya açıktır fakat bir an Batı liberal demokrasininin tüm çelişkileri çözdüğünü ve sonuç olarak Batılıların "mutlu son"a ulaştıklarını düşünelim. Bu "mutlu son"un dünya üzerindeki tüm toplumlar için geçerli olduğunu tartışabilir miyiz? Batı liberalizminin evrenselleştiği söylenebilir mi? Çoklu modernlikler perspektifi göstermektedir ki modernliğe ulaşmada çoğul yollar vardır ve bu yollar çoğul sonuçlara yol açmaktadır (Kaya, 2004a). Bu çoğul sonuçlar ne liberal demokrasi ne de komünist toplum adı altında birleşmektedirler. Hem komünizm hem de

liberalizm orijinal olarak Batı kaynaklıdır ve Batılı olmayan toplumlardaki modernlik deneyimlerinde ne liberalizm ne de komünizm Batı Avrupa’da ya da Kuzey Amerika’daki şekilleriyle ortaya çıkmıştır. Örneğin, Rusya’da komünizm Rus tarihinden bağımsız olarak gelişmemiştir ve Rus tarihi kesinlikle sona ulaşmamıştır, çünkü henüz çelişkileri çözmemiştir. Ya da, bir başka örnek için, Türk kültürünün nihai hedefinin Batılı anlamda bir liberalizme ulaşmak olmadığını tartışabiliriz. Modernliğe ulaşmadaki çoğul yolların çoğul sonuçları tarihin sona ermediğini göstermektedir.

Fukuyama yukarıda özetlenen sonuca tarihi tekil, tutarlı ve evrimci bir süreç olarak okumakla ulaşmaktadır. Bu okuma dünyadaki tüm toplumların deneyimleri homojenleştirilerek yapılmaktadır. Bunu Fukuyama zorunlu olarak yapmaktadır, çünkü tarihin totalleştirici vizyonu ele alındığında, tarihin sonuna ilişkin konuşmak kolaylaşmaktadır. Tek-yönlü evrensel tarih anlayışı orijinal olarak hem etnosantrik hem de Batı-merkezcidir. Hegel’den Habermas’a kadar önemli sosyal teorisyenler tarihi tek-yönlü bir süreç olarak vurgulamışlardır ve Batılı hayat yolunun tarihin ulaştığı son noktada durduğunu iddia etmişlerdir. Doğrusal – çizgisel – tarih anlayışı aslında İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki modernleşme kuramında en üst noktasına ulaşmıştı ama bu kuram 1970’lerin sonunda neredeyse tam anlamıyla ortadan kaybolmuştu. Komünist bloğun çökmesi ise tekrar aynılışma tezini vurgulayan neo-modernleşme kuramlarının gelişimine yol açmıştır ve Fukuyama’nın teorisi bu ışık altında görülmelidir.

Fukuyama “dünyanın çok büyük bir bölümü için, şu anda liberal demokrasiye meydan okuyabilecek evrensel bir ideoloji ve halkın egemenliğinden başka meşruiyetin evrensel ilkesi yoktur”. (Fukuyama, 1992:45) savını tartışmaktadır. Bu konuyla ilgilenirken Fukuyama İslam’ı potansiyel anlamda dünyadaki herkesi kapsayacak evrensel bir ideoloji olarak görmektedir ancak liberal demokrasiye meydan okuyamayacağını da eklemektedir. Dolayısıyla, Fukuyama’ya göre, liberal demokrasiye karşı denge oluşturabilmek için bir ideolojinin tüm insanlara ulaşabilecek evrenselliği içermesi gerekmektedir. Fukuyama bugünkü İslamcılığın hedefinin İslami ilkeler temelinde evrensel bir dünya yaratmak olduğunu düşünürken yanılmaktadır. İslamcılık aslında kendisini Batıdan ve dolayısıyla liberal demokrasiden uzak tutmayı hedeflemektedir (Bkz. Kaya, 2000). Bunu yaparken de kendine özgü “modernlik” projesi geliştirmektedir ki bu proje Batılı liberal ilkelere yakın durmamaktadır. Bu nedenle, Batıda hayata ilişkin tüm temel sorular yanıtlanmış, liberal demokrasi ışığında derin çelişkiler çözümlenmiş ve sonuç olarak Batılılar tatmin olmuş olsalar bile bu durum yalnızca partiküler bir tarihin sonunu anlatabilir. İslami toplumlarda büyük sorular henüz yanıt

bulmamıştır ve bu aslında neden İslamcılığın son dönemde ortaya çıkan ve devam eden “totaliter” bir ideoloji olduğunun nedeni olarak düşünülebilir. Dolayısıyla, Fukuyama tüm toplumların tarihlerini Batı tarihine indirgemeden tartışmasını Batı tarihiyle sınırlandırmalıdır.

Özetle, çoklu modernlikler perspektifi, Fukuyama’nın aksine, tarihlerin çoğulluğu gerçeğinden hareketle, eylemin çokluğunu ve farklılığını çoklu modernliklerin varlığına ilişkin önemli bir dinamik olarak vurgulamalıdır. Tarihlerin çoğulluğunu kabul etmek, toplumsal değişim için gerekli olan eylemin zorunlu olarak farklı olasılıklara sahip olduğunu iddia etmek demektir. Toplumların değişiminde farklı eylemlerin merkezi önemi kabul edildiğinde, toplumların modern dönemde de farklı yönlerde hareket ettiğinin kabul edilmesi gerekir. Kısacası, çoklu modernlikler perspektifi tarihlerin çoğulluğu ve dolayısıyla toplumsal değişimin farklı olasılıkları üzerinde ısrar etmelidir.

Çoklu Modernlikler Perspektifi ve Medeniyetler Çatışması

Tarihlerin çoğulluğunu tartışmak, aynı zamanda, medeniyetlerin çoğulluğunu tartışmak anlamına gelir. Modern dönemde de medeniyetlerin kendilerine özgü karakteristiklerini sürdürmeleri Huntington (1997) tarafından “medeniyetler çatışması” olarak değerlendirilmektedir. Ancak, çoklu modernlikler perspektifi medeniyetlerin çoğulluğunu insan pratiği ve kimliğini şekillendirmede önemli görmekle birlikte insanlar arası farklılıkları salt kültürel ya da medeniyetsel farklılıklara indirgememektedir. Aynı zamanda ekonomik, politik ve ideolojik farklılıkları çatışmaların temel dinamikleri olarak görmemiz gerekmektedir.

Fukuyama’ya karşıt olarak Huntington şöyle yazmaktadır: “İdeoloji ve süper güç ilişkileriyle belirlenen ittifaklar kültür ve medeniyet tarafından belirlenen ittifaklar tarafından ikame edilmektedirler... Kültürel topluluklar Soğuk Savaş bloklarını ikame etmektedirler”. (1997: 125) Sosyal teorilerde kültürün önemi kesinlikle ihmal edilmişti. Bu ihmali ortadan kaldırmak için, dünyaya olan ilişkilerimizde kültürün önemini keşfetmek gerekir ama bu keşif eşit anlamda tek yönlü yaklaşımlara yol vermemelidir: insan pratiğinin tek belirleyici ögesi kültürdür. İşte Huntington tam da bu anlamda tek-yönlü bir yaklaşımı temsil etmektedir: “kültürel kimlikler merkezidir ve kültürel yakınlıklar ve farklılıklar ittifakları, düşmanlıkları ve devlet politikalarını şekillendirmektedir”. (1997: 308) Bu tek-yanlı bir yaklaşımdır, çünkü sosyal değişimlere neden olan çatışmaların sadece kültürel, politik ya da ekonomik

olmadığı anlayışını kabul etmemektedir. Hâlbuki sosyal değişmelerin ardında yatan çatışmalar konusunda faktörlerin çoğulluğu yaklaşımı kabul edilmelidir. Global politikalarda önemli bir faktör olarak çoğul medeniyetlerin varlığını vurgulamak kuşkusuz ki günümüz dünyasını anlamada aydınlatıcıdır. Ancak, Huntington’un yaklaşımında kabul edilemez olan mesele şudur: Huntington’a göre, medeniyetler arasındaki *ayrılıklar* kaçınılmaz olarak günümüz dünyasının medeniyetler *çatışması* tarafından şekillendiğini göstermektedir.

Çoklu modernlikler kavramı ışığında, Huntington’un tezinin sınıfta kaldığını göstermemiz mümkündür. Bunun için üç temel tartışma yapabiliriz. Öncelikle, “ayrılık” zorunlu olarak “çatışma” anlamına gelmez. Çoklu modernlikler zorunlu olarak antagonistik modernlikler değildir. Modernlik medeniyetler arasındaki karşıtlıkları azaltmada kesin bir konuma sahiptir. Medeniyet veya kültür farklı modernliklerin üretilmesinde belirgin bir yere sahiptir ama modernlik toplumsal veya kültürel durağanlık yaratmamaktadır. Modernlik toplumların geleneksel kültürel değerlerini değiştirmeden yaşatmalarına izin vermemektedir; modernlik hiçbir anlamda bir medeniyetin veya kültürün saf ürünü değildir. Geleneksel kültürlerin modernlik tarafından dönüştürülmesi sonuç olarak kültürlerin birbirlerine karşıt kutuplardan bakmalarını bir noktada zorlaştırmaktadır.

İkinci olarak, insanların yaşamlarının şekillenmesinde kültürel öge tek önemli faktör değildir. Modernliklerin birbirlerine benzerliklerini ve uzaklıklarını anlamak için üzerinde çalışılması gereken tek öge kültür değildir. Daha ziyade, çoğul faktörler incelenmelidir. Sosyal dünya karmaşık olduğu için tek temel bir karakter üzerinden anlaşılması olası değildir. Örneğin, Türk modernlik deneyimini anlamak için ekonomik ve politik analiz merkezi öneme sahiptir (Bkz. Kaya, 2004a). Eğer kültürel kimlikler diğer tüm pratikleri ve kimlikleri belirliyor olsaydı, aynı klanın, etnik grubun ya da ulusun üyeleri arasındaki çatışmaları anlamak mümkün olmazdı.

Üçüncü olarak, medeniyet ile kültür arasındaki farklılığın Huntington tarafından ihmal edilişi üzerine eğilerek, medeniyetler çatışması fikrinin kabul edilemez oluşunu gösterebiliriz. Huntington medeniyetler üzerinde konuşurken sanki medeniyetlerin bir birlerine karşı bloklar halinde bir araya getirilmiş bütünlükler olduğundan söz etmektedir. Huntington birçok farklı kültürü bütünlüğe bir medeniyetin içinde bir arada toplamaktadır. Örneğin, Batı ile İslamcılık arasındaki ilişkileri ele alırken Huntington “Batı”yı ve “İslam”ı iki tutarlı medeniyet olarak anlamaktadır ve her iki medeniyette yer alan farklı kültürler hakkında tek bir söz de etmemektedir. Huntington şöyle yazmaktadır: “1979 İran devrimini takip eden dönemde İslam ve Batı arasında bir

medeniyetler arası yarı savaş gelişmiştir". (1997: 216) Ve şöyle devam etmektedir Huntington: "Batı için altı çizilecek düzeydeki sorun İslami köktencilik değildir. Batı için sorun farklı bir medeniyet olan İslam'dır ve bu medeniyetin insanları kendi kültürlerinin üstün olduğuna inanmışlardır ve kendi güçlerinin aşağı durumuyla da takıntılıdır.

İslam için sorun CIA ya da Amerikan savunma bakanlığı değildir. İslam için sorun farklı bir medeniyet olan Batı'dır ki bu medeniyetin insanları kendi kültürlerinin evrenselliğine inanmışlardır ve üstün güçlerinin onlara bu kültürü dünyaya yayma görevi verdiğine inanmaktadırlar" (1997: 217-18). Bu yaklaşımda, bir tarafta Batı Avrupa, Doğu Avrupa ve Amerika'yı kapsayan ve bir bütünlük olarak algılanan "Batı"yı görmekteyiz ve diğer tarafta ise İran, Irak, Türkiye ve diğerlerini kapsayan ve öteki bütünlük olarak anlaşılan "İslam"ı görmekteyiz. Burada gözden kaçırılan nokta medeniyet ile kültür arasındaki ayrımıdır.

Türkiye'nin tartışmasız biçimde İslami medeniyetin üyesi olarak gösterilemeyeceği aşikârdır, çünkü Türk kültürü hem İslam hem de Batı medeniyetini kendine özgü bir yoldan yorumlayan "tekil" bir kültür olarak anlaşılmalıdır (Kaya, 2004a). Eğer Huntington ile Batı ve İslam arasında bir medeniyetsel savaşın geliştiğine ilişkin düşüncede hemfikir olursak, Türkiye'yi nereye yerleştirmemiz gerekecektir? İslami Doğu bir bütünlük olarak anlaşılmadığı zaman bir medeniyet dairesi içinde ayrı - farklı - kültürlerin olduğunu tartışmak mümkün olmaktadır. Huntington Amerika ve Avrupa ülkelerinin birleşmeleri gerektiğini tavsiye ederken bu gerçeği benimsiyor görünmektedir: "[Amerika ve Avrupa ülkeleri] çok daha üst düzeyde politik, ekonomik ve askeri entegrasyonu başarmalıdır ve politikalarını koordine etmelidirler ki böylece kendileri arasındaki farklılıkları kullanan medeniyetlere bu şans tanınamalıdır" (Huntington, 1997: 312). Burada Huntington Batı'nın bütüncül ve türdeş bir medeniyet olarak ele alınmaması gerektiği olasılığını görüyor gibidir. Aslında, örneğin, Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa arasındaki farklılıklar ve ayrılıklar Doğu Avrupa, Batı Avrupa ve Birleşik Devletleri içeren bir Batı medeniyetinden söz edilemeyeceğine ilişkin bir kanıt olarak değerlendirilebilir (Bkz. Lipset, 1996). Ancak, genelde, Huntington tekil bir medeniyet içindeki kültürel ayrılıkları görmezden gelmektedir. Hâlbuki bu ayrılıklar aynı medeniyet içinde yer alan uluslar arasında çatışmalara ve hatta gerçekten savaflara yol açmaktadır. Örneğin, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları Batılı devletler arasında gerçekleşmiştir ya da, başka bir örnek olarak, İslam medeniyetinin üyeleri olan ama İslam yorumları birbirlerinden oldukça ayrı olan İran ile Irak arasındaki savaşı gösterebiliriz.

Çoklu modernliklerin zorunlu olarak karşıt modernlikler olmadığını tartışarak Huntington’un tezinin geçersizliğini daha da iyi anlatabiliriz. Bir toplumun modernliğin ayrı – farklı - bir türünü temsil edebilmesi için, modernliğin farklı bir yorumunun kaçınılmaz oluşu aşikârdır. Ancak, modern toplumların bağımsız bir medeniyetten daha geniş kapsamlı olan insanlık durumunun (modernlik) üyeleri olmaları nedeniyle bu toplumların paylaştıkları bazı temel karakteristikler olduğunu göstermek mümkündür. Bu noktada, insanlara fırsatlar sunan ama aynı zamanda onları disipline eden modern insanlık durumunun sadece medeniyetsel bağlamlara dayalı olarak anlaşılamayabileceğini ama modernliğin kendisinin medeniyetsel karakteristikleri dönüştürebileceğini vurgulamak istiyorum. Bu bağlamda, çoklu modernlikler perspektifinin ne küreselleşme ne de yerelleşme için tartışma yapmadığını not etmek gerekir.

Aynışma ve ayrışmanın (convergence ve divergence) zorunlu biçimde karşıt olarak değil daha çok modern tarihlerin biçimlenmesinde diyalektik ikili olarak anlaşılmaya gereksinimi vardır. Ne biri başarılabilmiştir ne de diğeri kendisini insan doğasının kuralı olarak kurabilmiştir. Ne evrensellik ne de özgüllük insan yaşamı için bütün koşulları sunmaktadır. Başlangıcından itibaren insan pratiği ve kimliği daima yerel kalıpları izlemiştir. Bu konuda realitenin hakkını vermek kaçınılmazdır: dünya yorumları ve kültürel dünyalar radikal bir çoğulculuğa tabidir. Başka bir deyişle, bu dünyanın farklı mekânlarında, insanlar farklı sosyal ve kültürel dünyalar inşa etmişlerdir ve farklı dünya yorumlarını tek bir yorumun içinde eritebilecek hiçbir proje yaşam bulmamıştır. Ancak, insanlar diğer tüm insanların da aynı varlıklar dünyasının üyeleri olduklarının farkındadırlar. Birbirlerinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar insan kültürleri arasında daima ortaklıklar varola gelmiştir.

Çoklu modernlikler kavramı, farklı modernliklerin varlığını modern toplumlar arasında geleneksel çağlara göre daha çok çatışma olduğunun bir kanıtı olarak göstermemektedir. “Medeniyetler arası bir aktör” olarak modernliğin toplumlar arasındaki ve medeniyetler arasındaki karşıtlıkları azaltmada güçlü bir kapasiteye sahip olduğunu tartışmaktayım (Bkz. Kaya, 2004a). Ancak, küreselleşme kavramı reddedilmelidir, çünkü küreselleşme Batı medeniyetinin yaygınlık kazanması olarak anlaşılmaktadır. Aslında, evrensel bir dünyanın başarılabilmesi için farklı modernliklerin tanınması kaçınılmaz bir ön koşuldur. Küreselleşme spesifik bir dünya yorumundan hareketle başarılamaz fakat dünyayı kaynaşmış bir bütünlük olarak okumayan işlemsel (prosedürel) temellere gereksinim duymaktadır. Bununla söylemek istediğim şudur: küresel bir dünya tüm toplumları eşit olarak tanıyan bir anlayışa gereksinim

duymaktadır. Aksi takdirde dünya toplumlarını belirli bir medeniyet etrafında bir araya gelmiş bütünlük olarak anlayan küreselleşme başarılı olamayacaktır: Batı'nın dünyayı kendi değerleri etrafında tekleştirme hedefinin sonuçları gibi.

“Çoklu Modernlikler Sosyolojisi” İçin Bazı Öneriler

Modernleşme ve neo-modernleşme kuramlarını ve medeniyetler çatışması yaklaşımını eleştirel olarak değerlendirdikten sonra şimdi çoklu modernlikler yaklaşımı için bazı önerilerde bulunmak istiyorum. Bu önerileri yaparken çoklu modernlikler sosyolojisine ilk bakışta yakın durabilecek yaklaşımların değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bağımlılık kuramı da çoklu modernliklerin açıklanmasında kullanılabilir bir yaklaşım değildir. Modernleşme kuramının eleştirisi olarak doğan bağımlılık yaklaşımı şaşırtıcı biçimde farklı – muhtelif – sosyal-kültürel oluşumları bir ve aynı olarak okumuştur (Amin, 1976). Dünyayı Batı kapitalizmi tarafından yaratılmış olan merkez-çevre ikiliği olarak anlarken bağımlılık perspektifi Batı'yı tüm dünyanın şekillendirici gücü olarak görmüştür. Bu nedenle, bağımlılık kuramı önemli oranda Avrupa-merkezci kuramsal bir gözlemdir. Modernleşme kuramının aksine bağımlılık yaklaşımı Batılı olmayan toplumların modernleşmesi konusunda karamsar bir anlayışa sahiptir. Bu yaklaşım tarafından, merkez metropoliten kapitalist ülkeler dışındaki toplumlardaki modernleşme süreçleri salt dışsal faktörler ışığında açıklanmaktadır. Emperyalist toplumların dayatması olarak modernleşme anlayışı, bir noktaya kadar bu toplumların açıklanmasına ışık tutsa da çoğul modernliklerin ortaya çıkışını açıklamamaktadır.

Sonradan modernleşen bir toplumun gelişmesi için bağımlılık okulunun önerisi son derece önemlidir: özerk gelişme olmazsa olmaz bir dinamiktir. Ancak, özerk sosyo-ekonomik gelişme zorunlu olarak sosyalist devrimi gerekli kılmamaktadır. “Geç modernlik” deneyimlerinin gelişmeleri kapitalist model ile de mümkündür. Örneğin Kemalist ekonomik gelişme modeli aynı zamanda hem özerk ve hem kapitalist bir modeldir. Elbette böylesine ekonomik kalkınma modellerinin zorluğuna da dikkat çekilebilir. Aynı zamanda hem kapitalist hem de özerk gelişme modellerini tam anlamıyla gerçekleştirmek son derece zordur ama olanaksız değildir. Dünya sistemi kuramı da bağımlılık okulu geleneğiyle bir devamlılık içermektedir. Analize yarı-çevre kavramını ekleyerek dünya sistemi kuramı dünyayı tek sosyo-tarihsel sistem olarak okumuştur: kapitalist dünya ekonomisi (Wallerstein, 1987).

Diğer taraftan, bu makalenin modernliği basitçe Batı'nın emperyalist güç ilişkilerine indirgeyen yaklaşımlarla da anlaşma içinde olmadığını not etmemiz önemlidir. Bu yaklaşımların en güçlü olanlarından biri Said'in *Orientalism* kitabında dile gelmiştir (1978). Elinizdeki çalışma Batı modernliğinin emperyalist karakteristikleri olduğunu tanımaktadır ama aynı zamanda modernliğin basit bir güç savaşımı olmaktan çok daha karmaşık olduğunu önermektedir. Farklı dinamiklerin karşılıklı etkileri araştırılmalıdır, örneğin güç ve kültür arasındaki etkileşim.

Çoklu modernlikler yaklaşımı, Avrupa-merkezci teorilerden bir kopuşu içerdiği gibi aynı zamanda 'postmodernist' pozisyonlarla da kesinlikle uyumlu değildir' (Arnason, 2000a: 1). Çoklu modernlikler perspektifi yaşam biçimlerindeki ve kültürel dünyalardaki radikal çoğulluğu modernlik projesinin sınıfta kalışına bir delil olarak okumaktan ziyade, kültürel dünyaların çoğulluğunu modernliğin imgelemsel anlamlarının farklı yorumlarının olasılığına ilişkin bir kanıt olarak değerlendirmelidir.⁴ Bu olasılık çoklu modernlikler hakkında konuşmayı gerçekten makul kılabilir. Bu tartışmanın geliştirilebilmesi için ise çoklu modernlikler perspektifi analizinin konularını mümkün olduğu kadar açıklıkla belirleyebilmelidir. Başka bir deyişle, bu perspektifin hangi yoldan Avrupa-merkezci modernlik anlayışına meydan okuyabileceği açıkça gösterilmelidir. Aşağıda en temel bazı konular özetlenecektir.

Tarihsel Geçmiş

Çoklu modernlikleri tartışan bir çalışma evrenselci tarih anlayışlarını sorgulamalıdır. Tarihin çoğulluğuna referansta bulunarak bu sorgulama yapılabilir; örneğin feodal Avrupa ile merkezi Osmanlı İmparatorluğunun tarihleri bir ve aynı değildir. Bu ışık altında, farklı tarihsel geçmişe sahip toplumların modernliğin koşulları altında zorunlu olarak aynılaşmayacağı tartışılabilir. Giddens (1994) için gelenek modernliğin içinde zorunlu olarak ortadan kaybolmamaktadır fakat daha çok eleştirel yollardan tekrar yorumlanmaktadır. Dolayısıyla, geleneğin farklı biçimlerinin modern koşullar altında yeniden eleştirel yollardan yorumlanmasının farklı sosyo-politik düzenlemelere yön verdiğini söyleyebiliriz. Tarih toplumsal eylem olasılıkları için önemli bir kaynaktır ve toplumsal eylemin çoğulluğu olmaksızın tarihin

⁴ Bu makalede “modernliğin imgelemsel anlamları” Castoriadis'in geliştirdiği özerklik ve egemenliğin ikili imgelemi anlayışına işaret etmektedir. Castoriadis (1987).

kendisinin olasılığı yoktur. Diğer bir deyişle, toplumsal değişimin gerçekleşebilmesi için, toplumsal aktörler tarafından tarihin yeniden yorumu kaçınılmazdır ve tarihin bizzat kendisi nasıl eylemde bulunulacağı sorusunun bazı yanıtlarını içerir. Bu nedenle, çoğul tarihler var olduğu için, toplumsal değişimin yönü açısından çoğul olasılıklar söz konusudur. Bu olasılıklar modern koşullar altında farklı sosyo-politik kolektif düzenlemelerin varlığına işaret edebilir. Özetle, çoklu modernliklerin analizi zorunlu olarak modernliğin karşılaştırmalı-tarihsel analizidir ve bu analiz tarihin evrimci-evrenselci teorilerini reddeden bir analiz olmak durumundadır.

Modernleştirici Aktörlerin Çoğulluğu

Modernleştirici aktörlerin çoğulluğu farklı modernliklerin oluşumunda önemli bir faktör olarak değerlendirilmelidir. Tarihsel ve bağlamsal farklılıklara dayalı olarak, modernliğin aktörleri coğrafyadan coğrafyaya değişiklik arz etmektedir. Toplumsal değişime neden olan çatışmalar her yerde aynı aktörler arasında ortaya çıkmamaktadır. Örneğin, feodal Avrupa'da sivil çatışmalar, modernleşmenin önemli aktörü olarak burjuvazinin yükselişini hazırlamışken, emperyal-patrimonyal Osmanlı İmparatorluğunda merkezi çatışma yükselen Batı'ya karşı verilecek yanıtlar açısından ortaya çıkmıştır ve bu merkezi çatışma ileride Türk modernlik projesini üretecek olan elite hız vermiştir.

Modernlik Projelerinin Çoğulluğu

Modernlik, modernleştirici aktörlerin egemenlik ve özerkliğin çifte imgelemsel anlamlarını yorumlamalarına dayalı olarak, farklı biçimlerde oluşturulabilir. Özerklik ve rasyonel egemenliğin derecesini anlama bağlamında farklı modernlik inşa etmek olasıdır. Örneğin, bir modernlik projesi Batı yorumuna karşıt olarak özerkliğin daha kolektivist yorumuna sahip olabilir. Bu noktada modernliğin kurumsal sahalarının farklı yollardan şekillendirildiği gerçeği üzerinde durmak önemlidir. Modernlik, kendiliğinden, otomatik olarak, kurumsal sahaları belirlememektedir. Bu gerçeklikten ötürü, Batı modernliği kapitalist ekonomiyi, liberal demokrasiyi ve özerk bireyi evrensel, açıkça belirlenmiş ve birbirlerine bağlı gerçeklikler olarak dünyaya kabul ettirmeyi hedeflemiştir. Ne var ki, modernlik dünyanın diğer bölgelerinde böyle anlaşılmamıştır. Örneğin, sosyalist modernliği modernliğin kurumsal sahalarının farklı bir bileşimi olarak incelemek mümkündür. Bu nedenle,

modernliğin kurumsal sahaları sorgulamayı, eleştiriyi ve yorumlamayı mümkün kılan sahalar olarak ele alınmalıdır.

Medeniyet

Çoklu modernlikler yaklaşımı, kuşkusuz, modernliğin medeniyetle olan ilişkisini irdelemek durumundadır. Bu yaklaşım içindeki diğer tüm konular gerçekten de medeniyetle ilişkilidir. Örneğin, modernleştirici aktörlerin yaklaşımlarını belirlemedeki en önemli faktörlerden birisi, bu aktörlerin projelerini üstünde inşa ettikleri medeniyetsel mirastır. Bu nedenle, çoklu modernliklerin analizi aynı zamanda medeniyetsel bir analizdir.

Çoklu modernlikler konusu, ulus-devletin kredisini belirli ölçüde yitirdiğine ilişkin yaklaşımların yükseldiği bir dönemde önem kazanmaktadır. Bu nedenle, çoklu modernlikler yaklaşımının medeniyetsel analize merkezi bir yer vermesi şaşırtıcı değildir. Başka bir deyişle, medeniyetsel analiz tekil toplumlardan daha geniş sosyal boyutlar ve daha uzun tarihsel dönemler üzerinde yoğunlaşmaktadır ve böylece toplumu kendi kendine yeten ulus-devlet olarak anlayan yaklaşımı sorgulamaktadır (Arnason, 2000b). Daha ötesi, bu medeniyetsel analiz onsekizinci yüzyıl Avrupa ikliminin ürünü olan tekil medeniyet düşüncesini zorunlu olarak sorgulamaktadır. Dolayısıyla, medeniyetlerin çoğulluğu için tartışmak gerekmektedir. Özet olarak, medeniyetsel karakteristiklerin modernliklerin şekillenmesindeki özel dinamikler olup olmadığını görmek için, çoklu modernlikler düşüncesi, medeniyet ile modernlik arasındaki ilişkileri irdelemeye gereksinim duymaktadır. Modernliğin medeniyetsel karakteristikleri açısından iki önemli teorisyen ele alınabilir: Samuel Eisenstadt ve Johann Arnason.

Medeniyetsel analizler konusunda önde gelen bir otorite olan Eisenstadt modernliği yeni bir medeniyet olarak okumaktadır; modernliğin devrimci dinamikleri aracılığıyla ortaya çıkmış bir medeniyet. Eisenstadt’a göre, modern devrimler geçmişle olan bağları kırarak modern medeniyeti gün ışığına çıkartmışlardır (1978: 177). Aksine, Arnason modernliği kendi içinde ayrı – bağımsız – bir medeniyet olarak anlamamaktadır. Onun için modernlik hem bir medeniyetten daha fazla hem de daha az bir olgu olarak tanımlanabilir (Arnason, 2000a, 1997). Yaşam bulduğu coğrafyalardaki medeniyetsel miraslara dayanmasından ötürü modernlik bağımsız bir medeniyetten daha az önemli bir olguyken, küresel dönüşümler bağlamında bağımsız bir medeniyetten çok daha fazla önem arz etmektedir (Arnason, 2000a).

Modernliğin medeniyetsel karakteristikleri konusunda bu makale Arnason'un yaklaşımına daha yakın durmaktadır, ama görece farklı bir anlayışı da temsil etmektedir: modernlik bağımsız, yeni bir medeniyet olmaktan ziyade bir *insanlık durumu* olarak anlaşılmalıdır. Modernlik insanlara hem fırsatlar sunan hem de onları disipline eden bir insanlık durumu olarak görülebilir. Başka bir deyişle, modernlik, bireysel özgürlük gibi yeni fırsatlar sunmaktadır ama aynı zamanda modern durum daha önce benzeri görülmedik bir disiplini gerektirmektedir. Ancak, bu insanlık durumu insanların hayatlarını nasıl yaşamaları gerektiğini açıkça ve bire bir belirlemez ve bu nedenle modernliğin bağımsız bir medeniyet olmadığı vurgulanmalıdır. Modernlik bağımsız bir medeniyet yaratmadığı için modernliğin formu konusunda medeniyetler önemli dinamiklerdir. Ancak, medeniyetler modernliklerin tek ayırt edici elementleri değildirler, aynı zamanda aynı medeniyet içinde yer alan kültürel dünyalar da farklı modernlikler üretebilir.⁵ Bazı toplumların kendilerine özgü karakteristiklere vurgu yaparak bir medeniyet dairesine üye olmadan da farklılaşabileceklerini gözlem altına almak yararlı olabilir. Friese ve Wagner'ın gözlemlediği gibi, her medeniyetsel analiz kültürel teorileştirmeye işaret edebilir (2000). Çoğul modernlikler üstüne yapılan çalışma, dolayısıyla, modernliğin kültürel teorisine gereksinim duymaktadır.

Bir medeniyet dairesine üye olan bir kültürün kendisini özgülleştirerek farklı bir modernlik üretebileceğini göstermek için medeniyet ile kültür arasında bir ayırım yapmak gereklidir. Ancak, böylesine bir yaklaşım sorunsallık da içermektedir: kültür, modernleşme teorisinin yaptığı gibi, bir değerler sistemi olarak vurgulandığı zaman, toplumsal değişimi açıklamak zorlaşmaktadır. Kültüre özenle yaklaşmak gerekir ve hiçbir kültürün sosyal aktörler olmadan yeni bir dünya veya konumuz açısından modernlik üretemeyeceğini vurgulamak durumundayız.

Çoklu modernlikler yaklaşımı, kültürü açık uçlu, yapılaşmamış, mükemmel olmayan bir yoldan bütünleşmiş, yorumlanabilir kalıpların karmaşık toplamı olarak anlamalıdır (Friese & Wagner, 2000). Kültür kesin olarak yapılaşmadığı için, kültürün (yeniden) yorumlamalara açık oluşu sosyal aktörlerin yenilik yaratmasını mümkün kılmaktadır. Arnason'un yaptığı gibi tüm dikkatimizi makro sosyo-tarihsel anlara çevirmekten ziyade her deneyimdeki modernleşmenin öznesini irdelemeliyiz (Arnason, 1997, 1993). Kültürel motifler eylemin bireysel formlarına indirgenemez, ama aynı zamanda bireysel aktörlerin yeni anlamlar yaratma kapasiteleri vurgulanmalıdır

⁵ Arnason (1997) medeniyet ile kültür arasında açık bir ayırım yapmamaktadır. Bkz. Delanty, 1998.

(Castoriadis). Çoklu modernliklerin analizinde eylemin yaratıcılığı hiçbir zaman ihmal edilmemelidir. Özet olarak, ne ana sosyo-tarihsel anların ve medeniyetsel/kültürel çatıların merkeziliği abartılmalıdır ne de eylemin yaratıcılığı görmezden gelinmelidir.

Bir çoklu modernlikler sosyolojisi için öngördüğüm dört temel konuyu ana hatlarıyla özetlemiş bulunuyorum. Ancak, bu dört konunun kendi başlarına özerk konular olmadığı vurgulanmalıdır. Aslında bu konular arasında şöyle bir ilişki ağı vardır: tarihsel geçmiş en genel kategoriye oluşturmaktadır ve medeniyet bu kategorinin kristalleşmesine işaret eder. Modernleştirici aktörler ise, içinde yaşadıkları medeniyete karşı kendi modernlik projelerini üretirler.

Çoklu modernlikleri analiz etmek için ele alınması gereken dört temel konunun özerk sahalara olmadığı, fakat aralarında diyalektik, çatışmacı veya barışçıl ilişkilerin söz konusu olduğu gerçeğinin açıklık kazanmış olması gerekir. Bu makale çoklu modernlikleri kavramsallaştırma yolunda gerekli olan bir başlangıç noktası sunmak amacıyla çoklu modernlikler yaklaşımı ile diğer modernlik teorileri arasındaki farkları anlamayı hedeflemiştir. Spesifik olarak vurgulanan noktalardan hareketle şu sonuçlara varılabilir: 1. Bütüncül ve Batı-merkezci modernlik teorilerinin sorgulanması kaçınılmazdır. 2. Batılı olmayan kültürlerin özgünlükleri çoklu modernliklerin varlığına kanıt olarak vurgulanmalıdır. 3. Ne tarihin sonu ne de medeniyetler çatışması yaklaşımları günümüz sosyal dünyasını açıklayamamaktadırlar. 4. *Çoklu modernlikler sosyolojisi* için önerilen dört temel konu üzerinde özel olarak çalışılmalıdır: medeniyetlerin çoğulluğu, tarihlerin çoğulluğu, modernleştirici aktörlerin çeşitliliği ve modernlik projelerinin çokluğu.

Kaynaklar

- Amin, Samir (1976), *Unequal Development: An Essay on the Social Formation of Peripheral Capitalism*, Hassocks: Harvester.
- Arnason, Johann P. (2000a), "Civilizational Patterns and Civilizing Processes" (içinde) Arjomand Said & Edward A. Tiryakian (der.) *Rethinking Civilizational Analysis*, Londra: Sage.
- Arnason, Johann P. (2000b), "The Multiplication of Modernity: Theoretical and Historical Perspectives", *Yayınlanmamış Makale*.
- Arnason, Johann P. (1997), *Social Theory and Japanese Experience: The Dual Civilization*, Londra: Kegan Paul International.
- Arnason, Johann P. (1993), *The Future that Failed: Origins and Destinities of the Soviet Model*, Londra: Routledge.
- Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1994), *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Cambridge: Polity Press.
- Delanty, Gerard (1998), "Social Theory Between East and West: A Review Article", *European Journal of Social Theory* 1.2.
- Eisenstadt, S.N. (1996), *The Japanese Civilization: A Comparative View*, Chicago: Chicago University Press.
- Eisenstadt, S.N. (1978), *Revolution and the Transformation of Societies: A Comparative Study of Civilizations*, New York: The Free Press.
- Eisenstadt, S.N. (1973), *Tradition, Change and Modernity*, New York: John Wiley and Sons.
- Friese, Heidrun & Wagner, Peter (2000), "When 'the Light of the Great Cultural Problems Moves on': on the Possibility of a Cultural Theory of Modernity", *Thesis Eleven* 61:25-40.
- Fukuyama, Francis (1992), *The End of History and the Last Man*, Harmondsworth: Penguin.

- Fukuyama, Francis (1989), “The End of History”, *The National Interest* 16 (Yaz): 3-18.
- Giddens, Anthony (1994), *In Defence of Sociology*, Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1991), *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press.
- Huntington, Samuel P. (1997), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Londra: Touchstone Books.
- Huntington, Samuel P. (1968), *Political Order in Changing Societies*, New Haven: Yale University Press.
- Kaya, İbrahim (2004a), *Social Theory and Later Modernities: The Turkish Experience*, Liverpool: Liverpool University Press.
- Kaya, İbrahim (2004b), “Modernity, Openness, Interpretation: A Perspective on Multiple Modernities”, *Social Science Information* 43 (1): 37-55
- Kaya, İbrahim (2000), “Modernity and Veiled Women”, *European Journal of Social Theory*, Vol. 3 No 2, 195-214.
- Lipset, S.M. (1996), *American Exceptionalism: A Double-Edged Sword*, New York: W.W. Norton.
- Nisbet, Robert (1969), *Social Change and History: Aspects of the Western Theory of Development*, New York: Oxford University Press.
- Parsons, Talcott (1971), *The System of Modern Societies*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Roxborough, Ian (1979), *Theories of Underdevelopment*, Londra: Macmillan.
- Said, Edward (1978), *Orientalism*, Londra: Penguin Books.
- Turner, Bryan S. (1999), “Globalization, Religion and Cosmopolitan Virtue”, *Yayınlanmamış Makale*.
- Wagner, Peter (2000), “Modernity – One or Many?”, (içinde), Judith Blaue (der.), *The Blackwell Companion to Sociology*, Oxford: Blackwell.

- Wagner, Peter (1999a), “An Entirely New Object of Consciousness, of Revolution, of Thought”, (içinde), Lorraine Daston (der.), *The Coming into Being and Passing Away of Scientific Objects*, Chicago: Chicago University Press.
- Wagner, Peter (1999b), “The Resistance that Modernity Constantly Provokes: Europe, America and Social Theory”, *Thesis Eleven* 58: 35-58
- Wallerstein, Immanuel (1987), “World-Systems Analysis”, (içinde), Giddens, A. & Turner, Jonathann H. (der.), *Social Theory Today* Cambridge: Polity Press.